

Szlachta w Rzeczypospolitej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

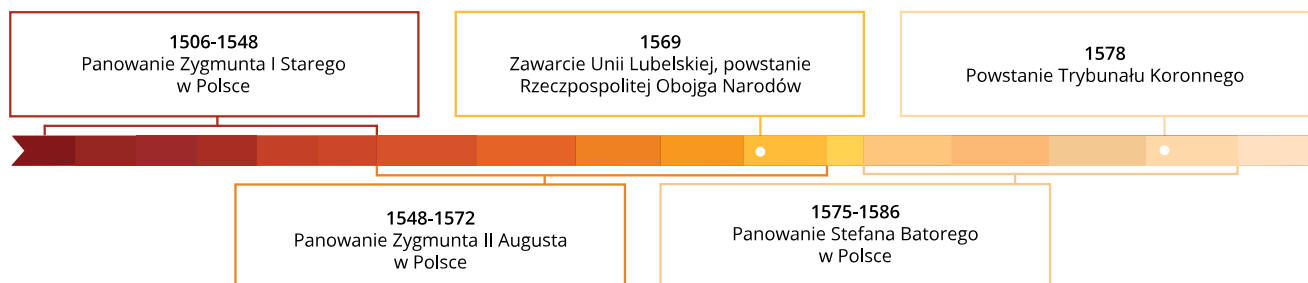
- Źródło: Szymon Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, [w:] *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, t. 2, oprac. K. Matwijowski, S. Ochmann, Wrocław 1981, s. 7–8.
- Źródło: Walerian Nekanda Trepka, *Liber generatonis plebanorum (Liber chamorum)*, [w:] *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, t. 2, oprac. K. Matwijowski, S. Ochmann, Wrocław 1981, s. 13–14.
- Źródło: Walerian Nekanda Trepka, *Liber generationis plebanorum (Liber chamorum)*, [w:] *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 58–59.

- Źródło: *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 57.
- Źródło: *Konstytucja sejmku piotrkowskiego z 1511 r.*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 85–86.
- Źródło: *Artykuły henrykowskie*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 90–91.
- Źródło: *Konstytucja sejmku koronacyjnego z 1576 r.*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 96–97.

Stroje męskie polskiej szlachty, XVII w.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Szlachta Rzeczypospolitej wywodziła się ze średniowiecznego rycerstwa i nawiązywała do jego tradycji. Rozkwit szlachty jest związany z nadawanymi w XIV w. statutami i przywilejami, ale jej zasadniczy skład oraz oparta na rodach herbowych organizacja ustaliły się w XV w., a sam stan szlachecki ostatecznie ukształtował się w XVI w. Był to okres walki o zachowanie równości w jego ramach oraz znacznego umocnienia pozycji politycznej szlachty średniej.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

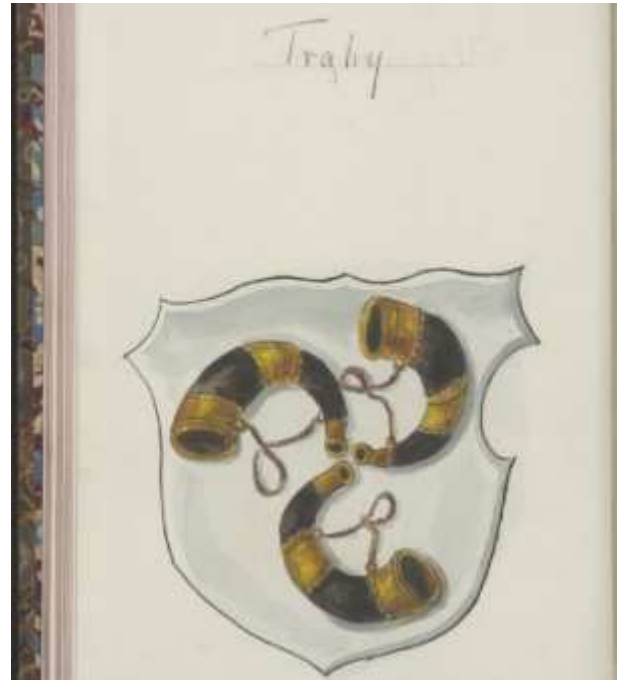
- Określisz, czy warto było starać się o przyjęcie do stanu szlacheckiego.
- Ocenisz wpływ przywilejów na pozycję polityczną szlachty.

- Opisziesz stan szlachecki, uwzględniając skalę jego zróżnicowania majątkowego.

Przeczytaj

Przynależność do stanu szlacheckiego

O przynależności do **stanu** szlacheckiego decydowało przede wszystkim urodzenie. Jednak nigdy nie doszło do jego całkowitego zamknięcia. Nadal istniała możliwość nadania tytułu szlacheckiego, czyli nobilitowania osoby niskiego pochodzenia. Prawo **nobilitacji** początkowo przysługiwało królowi, który mógł nadać tytuł szlachecki za zasługi na polu bitwy, a do 1578 r. również za inne dokonania. Później za zasługi pokojowe nobilitował sejm. Cudzoziemcy mogli wejść do polskiego stanu szlacheckiego w wyniku procedury **indygenatu**. Przeprowadzał ją król w czasie sejmu, a od 1641 r. sam sejm.

Zewnętrzną oznaką przynależności do stanu szlacheckiego było posiadanie herbów. W Polsce kilka niespokrewnionych rodów postugiwało się tym samym herbem (tzw. ród herbowy).

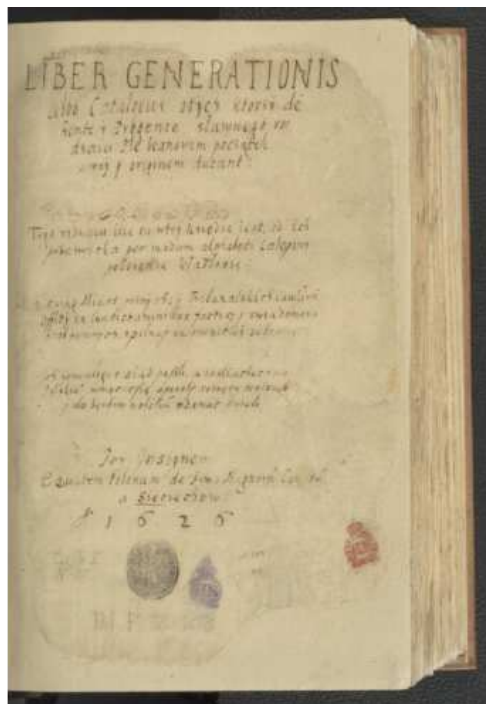
Źródło: polona.pl, domena publiczna.

Ubiory szlachty polskiej wg Jana Matejki. Czy w XVI w. pojawiły się już elementy stroju szlacheckiego odmienne od ubiorów innych stanów?

Źródło: dostępny w internecie: bibliotekacyfrowa.pl, domena publiczna.

Szczególnym sposobem przeniknięcia zamożnego **plebejusza** do stanu szlacheckiego była procedura **wyvodu szlachectwa**. Wiązała się ona z tzw. **naganą szlachectwa**, czyli oskarżeniem w sądzie o bezprawne używanie tytułu szlacheckiego. Zarzut ten można było odeprzeć, przedstawiając zeznania sześciu szlachciców potwierdzające przynależność oskarżonego do stanu szlacheckiego. Po wygraniu takiej sprawy oskarżony otrzymywał sądowe potwierdzenie szlachectwa. Wzbogaceni ambitni plebejusze mogli więc taki wywód przeprowadzić, opłacając świadków.

Liber generationis plebeiorum (Księga rodów plebejskich), zwana również *Liber Chamorum* (Księga Chamów), spisana przez Waleriana Nekandę Trepkę – pseudonim Sieciechowski (1585-1640). Autor na ponad 800 stronach wymienił ponad 2,5 tys. nazwisk osób, które jego zdaniem bezprawnie przypisały sobie szlachectwo i opisał okoliczności przeniknięcia do stanu szlacheckiego.

Źródło: polona.pl, domena publiczna.

Stan szlachecki – stan uprzywilejowany

Zgodnie z przyznanymi już w XV w. **przywilejami** szlachcica nie można było osadzić w więzieniu ani skonfiskować mu majątku bez wyroku sądowego. Dzięki temu szlachta mogła prowadzić aktywną działalność polityczną, ponieważ prawa te ograniczały możliwość stosowania wobec niej szykan przez władców.

Kluczowym wyznacznikiem przynależności do stanu szlacheckiego był odrębny system sądownictwa oraz odrębny system prawny. Jaki? Szlachta podlegała sądom ziemskim i grodzkim.

Sąd ziemski, grafika z dzieła Stanisława Sarnickiego *Statuta i metryka przywilejów koronnych*, wydane go w Krakowie w 1594 r. Sądy ziemskie orzekały w większości spraw, natomiast sądy grodzkie rozstrzygały w sprawach o podpalenie, napad na dom szlachcica, rabunek na drodze publicznej i gwałt na szlachciance. Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Szlachta sądzona była według prawa ziemskiego, które faktycznie było prawem zwyczajowym, uzupełnionym konstytucjami sejmowymi i **edyktami** królewskimi. Stąd się wzięły znaczące różnice w obowiązującym prawie między poszczególnymi regionami Rzeczypospolitej. Kodyfikację i ujednoczenie norm prawnych w skali całego kraju uniemożliwiał opór szlachty, która była przywiązana do tradycyjnych rozwiązań.

Szlachta polska, XVI wiek, rys. Bronisław Gembarzewski, fot. Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie

Szlachta polska, XVI w., rys. Bronisław Gembarzewski. Gembarzewski (1872–1941) był

Prawo było wobec szlachty nadzwyczaj łagodne, co wywoływało sprzeciw takich moralizatorów jak Andrzej Frycz Modrzewski. Na przykład za zabójstwo szlachcica karany był zwykle karą pieniężną (tzw. główszczyzną), której wysokość zależała od sposobu dokonania zabójstwa oraz przynależności stanowej ofiary. Ponadto wobec szlachcica nie wolno było stosować tortur, a ewentualna kara śmierci musiała być wykonana w sposób niehańbiący – przez ścięcie.

Nadzwyczajna pozycja prawna szlachty szczególnie mocno uwidaczniała się w jej relacjach z innymi stanami. Chłopi podlegali poddaństwu gruntowemu i sądowemu. Dzięki temu szlachta mogła regulować

autorem m.in. bogatego zbioru rysunków przedstawiających historię polskiego munduru wojskowego oraz polskich ubiorów. Zostały one wykonane na podstawie źródeł historycznych i w wielu przypadkach stanowią ich wierną kopię. Porównaj XVI-wieczne stroje szlacheckie przedstawione przez Gembarzewskiego i Matejkę. Czy czymś się różnią?

Źródło: fot. Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, tylko do użytku edukacyjnego.

stosunki z chłopami, m.in. te dotyczące zasad użytkowania przez nich ziemi. Co więcej, to szlachta sprawowała władzę sądowniczą nad chłopami zamieszkującymi w ich dobrach. Stan ten uległ pogłębieniu w 1518 r. na skutek zrzeczenia się przez Zygmunta I Starego prawa rozstrzygania spraw między szlachtą a jej poddanyymi.

Ukoronowaniem wszystkich przywilejów szlacheckich były prawa polityczne. Szlachta miała prawo uczestniczyć w sejmikach i sejmach, posiadała monopol na obsadzanie urzędów państwowych i wyższych godności Kościelnych, uczestniczyła w wyborze króla. Najważniejszym obowiązkiem szlachty był udział w pospolitym ruszeniu. Ze względu na słabnącą wartość bojową było zwoływane coraz rzadziej i odgrywało coraz mniejszą rolę na polach bitew.

Zróżnicowanie majątkowe szlachty

Starsza historiografia oceniała, że w Polsce szlachta stanowiła ok. 10 proc. ogółu mieszkańców. Nowsze badania mówią jednak o 5,5–5,6 proc., co i tak stanowi odsetek znacznie większy niż w innych państwach europejskich, porównywalny był tylko w Hiszpanii i na Węgrzech.

W Rzeczypospolitej nie doszło do prawnego zróżnicowania szlachty i formalnie obowiązywała zasada równości wszystkich członków stanu. Znalazło to odzwierciedlenie w przysłowiu „szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”. Jednak w tytulaturze uwzględniano stan posiadania: ubogiego szlachcica określano mianem *nobilis* (szlachetny), przedstawiciela szlachty średniej – *generosus* (urodzony), a reprezentanta *magnaterii* – *magnificus* (jaśnie oświecony).

Magnaci w latach 1576–1586 wg Jana Matejki. Od lewej: Jan Zamojski (1542–1605), Sebastian Lubomirski (1546–1613), Katarzyna Lubomirska (?–1611), Samuel Zborowski (?–1584), mężczyzna w futrzanej czapie, Roman Sanguszko (?–1571), mężczyzna, kobieta i chłopiec. Porównaj stroje magnackie i szlacheckie, wskaż podobieństwa i różnice. Zastanów się, dlaczego wyglądają tak, a nie inaczej. Jaki klimat panował wtedy na terenie Rzeczypospolitej?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rozwarstwienie majątkowe było ogromne. Typowy szlachcic to przedstawiciel tzw. średniej szlachty. W jej posiadaniu znajdowało się zwykle kilka wsi. Była to warstwa najaktywniejsza politycznie, która od XVI w. odgrywała w polityce decydującą rolę. Jej przedstawiciele obsadzali urzędy ziemskie i posłowali na sejm. Najbardziej zaradni z czasem dorabiali się dużych majątków, awansując do „nowego” możnowładztwa. W wyniku podziałów spadkowych zdarzało się też, że jedna wieś była w posiadaniu kilku szlachciców – tzw. szlachty cząstkowej.

Możnowładztwo w Polsce nazywane było magnaterią. To nieliczna warstwa najzamożniejszej arystokracji, posiadająca własne miasta, tysiące wsi, dochody dorównujące królewskim i dysponująca prywatnym wojskiem. Jej przedstawiciele piastowali najwyższe stanowiska w państwie i zasiadali w senacie. Źródłem ich bogactwa były nie tylko rodowe posiadłości, ale również rozległe królewszczyzny, nadawane im za zasługi dla kraju albo jako zastawy za pożyczki udzielane państwu lub królowi.

Na przeciwnym biegunie majątkowym znajdowała się szlachta uboga, potocznie zwana szlachtą zagrodową, która posiadała gospodarstwa porównywalne z chłopskimi i podobnie jak chłopcy samodzielnie uprawiała ziemię. Uboższa od niej była już tylko szlachta gołota, która nie posiadała żadnego majątku, a utrzymywała się ze służby na dworach zamożniejszej części stanu szlacheckiego. Zarówno szlachta zagrodowa, jak i gołota nie stanowiły samodzielnej siły politycznej. Jednak nawet najuboższym szlachcicom przysługiwały prawa

polityczne, często więc wysługiwali się magnatom, wchodząc z nimi w trwałe układy, zwane **klientelizmem**. Polegał on na powstawaniu nieformalnych związków, w ramach których zamożny magnat roztaczał opiekę nad ubogimi szlachcicami w zamian za poparcie polityczne.

Słownik

edykt

(z łac. *edictum* – obwieszczenie, rozporządzenie) oficjalna lub potoczna nazwa zarządzenia wydanego przez władzę

indygenat

(z łac. *indigenatio* – prawo obywatelstwa) uznanie obcego szlachectwa i związanych z nim przywilejów w państwie uznającym

klientelizm

układ zależności polegający na roztoczeniu opieki przez decydenta politycznego (patrona) nad tzw. klientem w zamian za poparcie polityczne

magnateria

(łac. *magnatus* – dostojny) najwyższa warstwa szlachty w Rzeczypospolitej Polskiej

nagana szlachectwa

środek prawny służący do zakwestionowania szlacheckiego pochodzenia pozwanego

monarchia patrymonialna

(z łac. *patrimonium* – ojcowizna, dziedziczny majątek) najstarsza forma monarchii feudalnej, w której państwo było traktowane jak prywatna własność władcy

nobilitacja

(łac. *nobilis* – szlachetny) przyznanie nieszlachcicowi prawa wejścia do stanu szlacheckiego

plebejusz

(łac. *plebes* – lud) w Polsce przedrozbiorowej człowiek spoza stanu szlacheckiego

posag

kapitał, majątek wnoszony przez żonę przy zawieraniu małżeństwa

prawo ziemskie

nazwa systemu zwyczajowego prawa sądowego w Polsce przedrozbiorowej stosowanego przez szlachtę

przywilej

(łac. *privilegium*) akt prawny wydawany przez monarchę, adresowany do części lub całego stanu, w którym monarcha zwalniał adresatów od niektórych obowiązków wobec państwa lub nadawał im szczególne uprawnienia

sądy grodzkie

sąd pierwszej instancji w systemie sądownictwa szlacheckiego w Polsce przedrozbiorowej; sądy grodzkie wydawały wyroki w imieniu monarchy, działały pod przewodnictwem starosty i sędziego grodzkiego, rozstrzygały sprawy, w których pozwanym był szlachcic nieosiadły, oraz w tzw. sprawach gardłowych (czyli karanych śmiercią) z czterech artykułów grodzkich

sądy ziemskie

sąd pierwszej instancji w systemie sądownictwa szlacheckiego w Polsce przedrozbiorowej; sąd ziemski wywodził się z sądu książęcego i miał status sądu monarszego

stan

w społeczeństwie feudalnym zamknięta grupa społeczna, której członkowie posiadali jednakową, odmienną od pozostałych stanów pozycję prawną i podlegali odrębnemu sądownictwu

wiano

zabezpieczenie posagu przez męża i odwzajemnienie za niego; celem wiana było majątkowe zabezpieczenie żony na wypadek śmierci męża

wywód szlachectwa

środek prawny służący do udowodnienia szlachectwa

Słowa kluczowe

szlachta, nobilitacja, magnaci, szlachta zagrodowa, sąd ziemski, sąd grodzki, demokracja szlachecka, Rzeczpospolita Obojga Narodów,

Bibliografia

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

Grzybowski S., *Dzieje Polski i Litwy (1506-1648). Wielka historia Polski. Tom 4.*, Kraków 2000.

Markiewicz M., *Historia Polski 1492-1795*, Warszawa 2004.

Topolski J., *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501-1795). Polska. Dzieje narodu, państwa i kultury, tom II*, Poznań 1999 r.

Wyczański A., *Szlachta polska w XVI wieku*, Warszawa 2019.

Wyczański Andrzej, *Szlachta polska w XVI wieku*, „Mówią Wieki” 10/1972.

Barczak Ewa, *Szlachcic się żeni*, „Mówią Wieki” 6/2002.

Straszewska Anna, *Jak się w Rzeczypospolitej ubierano. Renesansowa moda*, „Mówią Wieki” 9/2015.

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem edukacyjnym, a następnie wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DX5LdHj9x>

Film nawiązujący do treści materiału

Polecenie 2

Uzupełnij tekst, zaznaczając odpowiednie wyrazy.

Polecenie 3

Wskaż zdanie zgodne z prawdą.

- W środowisku szlacheckim obowiązywała zasada pełnego równouprawnienia kobiet i mężczyzn.
- W XVI w. ogół szlachty potrafił czytać i pisać.
- Dominującym modelem rodziny była rodzina dwupokoleniowa.
- Wśród szlachty najbardziej popularnym modelem wychowawczym był wzorzec ziemianina.
- Kobieta w XVI-wiecznej Polsce była całkowicie zależna ekonomicznie od męża.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Zapoznaj się z fragmentem tekstu źródłowego i na jego podstawie wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

((Szymon Starowolski

Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego

Szlachta, dawniej nazywana rycerstwem, teraz powszechnie nazywana jest jazdą, od służby w jeździe, do której jest zobowiązana, i cieszy się licznymi a poważnymi przywilejami, które po części szczodrością królów i władców zostały jej zapewnione, po części w drodze zwyczajów i tradycji nabrały mocy. Zaliczani zaś do szlachty ci tylko być mogą, których przodkowie, za męstwo do tego stanu wprowadzeni, znakiem rodowym byli obdarowani albo którzy teraz sami męstwem swoim klejnot uzyskali i publicznie, za postanowieniem senatu Królestwa, do służby wojskowej i stanu szlacheckiego są wpisani. Za znakomitsze jednak uważane jest szlachectwo z urodzenia niż nadane. Urodzeni zaś winni być z ojca i matki zarazem szlacheckich, prawowitym połączonych małżeństwem: nieślubni bowiem szlacheccy synowie, choćby i najznamienitszego urodzenia, nie są zaliczani do rodziny i nie korzystają z przywilejów szlacheckich. A znowu traci się szlachectwo tymi dwoma sposobami: na mocy, naturalnie, królewskiego dekretu, za popełnienie czynu haniebnego lub ohydnej jakiej zbrodni albo za pospolitą chęć zarobkowania, jeśli ktoś mianowicie, poniechawszy wojska i ziemiańskiego zajęcia, kupiectwem się zajmie bądź karczmarstwem czy sztuce jakiej mechanicznej się poświęci.

Jest zaś godnością równa sobie cała polska szlachta i żadne starszeństwo czy tytuły hrabiów albo książąt różnicy nie czynią [...].

Unnamed

Zdanie	Prawda	Fałsz
Dzieci urodzone ze związków pozamałżeńskich pozbawione były przywilejów szlacheckich.	☐	☐
Magnaci górowali nad średnią szlachtą przywilejami politycznymi.	☐	☐
Utrata szlachectwa groziła m.in. za zawodowe zajmowanie się handlem.	☐	☐

Przeczytaj tekst źródłowy i na podstawie jego treści oraz własnej wiedzy wykonaj zamieszczone pod nim polecenie.

((Walerian Nekanda Trepka

Liber generatonis plebanorum (Liber chamorum)

[234] BZICKI nazwał się Janek, komornicy kobiecie bękartem się urodził w Sąspowie, wsi od Pieskowej Skały zamku. [...] Ten Janek uczył się pasamanictwa w Krakowie i przeniewierzywszy się w częmsi mistrzowi uciekł z Krakowa do sieradzki ziemi i tam pojął, jak słyszałem, ślachciankę Czarniską wdowę. A że chciano tam wiedzieć, skąd jest i jeśli ślachcic, on jechał do Bzowskich ze Bzowa od Będzinia, co jeden Marcyjan służył u pana Pisarskiego, a Stanisław w Łaziech, dwie mili od Krakowa mieszkał. Ci oba Bzowscy anno 1617 przenajęci, świadectwo w grodzie krak[owskim] uczynieli, że ich brat i ich domu jest. Piwa beczkę za to im kupił. a na bóty im dał. [...] O to fałeszne ich przyznanie pozwać ich dokonstytucyjej anni 1601, że ślachectwa swe, jeśli niemi są, i majątność stracieliby. Ten zaś Janek Bzicki Bzowskim odtąd nazwał się. A to i Pankowie kupieli także u nich sobie tytuł, bo ab anno 1620. jako konstytucyja od sum dawać na nową ślachtę uczyniona, odtąd dopiero Panek Bzowski jęli się pisać. Gdy się od nich poborca p. Chełmski upominał poboru, powiedzieli, że „my są Bzowscy, stara ślachta, tylko to Panek nowy tytuł nasz mieliśmy”, ale to fałsz, bo u Bzowskich to sobie łacno, jak i ten bękart Janek, kupieli [...].

Źródło: Walerian Nekanda Trepka, *Liber generatonis plebanorum (Liber chamorum)*, [w:] *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, t. 2, oprac. K. Matwijowski, S. Ochmann, Wrocław 1981, s. 13-14.

Uzupełnij tekst.

Cytowane źródło przedstawia procedurę uzyskiwania szlachectwa zwaną /
 / , która była poprzedzona / /

banicją i stanowiła legalną / nielegalną , choć czasem realizowaną z naruszeniem prawa, drogę do uzyskania tytułu szlacheckiego.

Przeczytaj tekst źródłowy i na jego podstawie wykonaj zamieszczone pod nim polecenie.

((Walerian Nekanda Trepka

Liber generationis plebanorum (Liber chamorum)

245. Czarnocki nazwał się Jędrzej, bękart ks. kanonika krakowskiego. Tego wziął go beł z sobą kanonik do Włoch. Tam będąc przyuczył się trochę kawałkować (ujeżdżać) koni, potem circa 1604 u dworzanina królewskiego p. Gajowskiego beł do kawałkowania koni. Potem wziął go beł podkoniuszy królewski do koni królewskich. Ten potym po rokoshu w kilka lat wyjednał beł sobie, że mu król Zygmunt III dał autentyk na nobilitacyą, o co pp. Czarnoocy oponowali się mocno przeciw tej darowiźnie na sejmiku w Proszowicach. Że to król nad prawa i asekuracyje dał i przeciw konstytucyje anni 1578, fol. 189, nie chciała tego wszystka nobilitas pozwalać i przyznawać na temże sejmiku, aby ta nobilitacyja miała być ważna, i owszem za chłopa u siebie mieć tego kawalkatorczyka, któremu to dla siebie tylko król dał, niechże tylko u niego będzie nobilis, a u ślachty wszystkiej chłopem, póki żyw będzie!

Źródło: Walerian Nekanda Trepka, *Liber generationis plebanorum (Liber chamorum)*, [w:] *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 58–59.

Oceń, czy autor źródła uznał nobilitację Czarnockiego za legalną. Zaznacz właściwą odpowiedź oraz wskaż dwa argumenty uzasadniające twój wybór.

Według autora nobilitacja Czarnockiego była legalna / nielegalna .

Uważam tak, ponieważ:

została dokonana przez króla

jej nadaniu sprzeciwił się sejmik ziemski

udzielono jej za zasługi wojenne

Uważam tak, ponieważ:

została nadana wbrew wcześniejszej konstytucji sejmowej

Przeczytaj teksty źródłowe, a następnie wskaż zdania zgodne z ich treścią.

“ *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych* ”

Przepisy regulujące nadanie szlachectwa 1578, 1601 r.

a. Plebeiorum nobilitatio (nobilitacja plebejów)

Ustawiamy, aby plebei (plebejusze) nie byli kreowani na szlachectwo, jedno na sejmie, za wiadomością panów rad, albo w wojszcze, dla znacznego w męstwie swego poczynania i dzielności.

b. O nowej szlachcie

Szlachty nowej zagęściło się bardzo wiele, i co raz to jej więcej rozmaitemi sposoby przybywa: przeto zabiegając temu postanawiamy to napotym, że My i potomkowie nasi, żadnego do szlachectwa przypuszczać nie marny, jedno który by był Nam od senatu i postów ziemskich, a w wojsku od hetmana zalecony, z znacznych zasług jego w Rzeczypospolitej. A żeby potajemnie to się nie odprawowało przeto każdego takowego szlachectwo konstytucyją objaśniać będziemy: inaczej żaden list na szlachectwo ważny być nie ma, tego też dokładając, że niczyjego poddanego przeciwko wolej i zezwoleniu pana dziedzicznego, do szlachectwa nie przypuścimy: inaczej kto by otrzymał i otrzymawać będzie, takowego szlachectwo ważne być nie ma.

Źródło: *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 57.

Prawomocność nobilitacji chłopca zależała od zgody jego pana.

Do nobilitacji mieszczanina konieczna była zgoda rady jego miasta.

Szlachcic nie mógł zapobiec nobilitacji chłopa z jego wsi, jeśli była ona dokonana przez króla.

Nobilitacji można było dokonać tylko na sejmie, na wniosek sejmu lub hetmana.

Na podstawie danych statystycznych wskaż zdania prawdziwe.

LUDNOŚĆ KORONY U SCHYŁKU XVI W.						
Stany	Ogółem		Wielkopolska		Małopolska	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	2 977,5	100,0	1 016,5	100,0	983,8	100,0
Chłopi	1 981,3	66,6	700,3	68,9	677,6	68,9
Mieszczanie	718,7	24,1	256,1	25,2	258,4	26,3
Szlachta	271,8	9,1	57,4	5,6	45,7	4,6
Duchowieństwo	5,7	0,2	2,7	0,3	2,1	0,2

Stany	Mazowsze		Prusy Królewskie	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	679,9	100,0	297,3	100,0
Chłopi	424,4	62,4	179,0	60,2
Mieszczanie	95,7	14,1	108,5	36,5
Szlachta	158,9	23,4	9,8	3,3
Duchowieństwo	0,9	0,1	-	0,3

Źródło: *Historia Polski w liczbach*, t. 1, *Państwo, społeczeństwo*, GUS, Warszawa 2007, s. 77.

- W Wielkopolsce stan szlachecki był najliczniejszy.
- Tylko na Mazowszu szlachta przeważała liczebnie nad mieszczaństwem.
- Najniższy procentowy udział szlachty występował w Małopolsce.
- Największy procentowy udział szlachty występował na Mazowszu.

Przeczytaj tekst źródłowy i na podstawie jego treści oraz wiedzy własnej wykonaj zamieszczone pod nim polecenie

“ *Konstytucja sejmu piotrkowskiego z 1511 r.*

Szlachta królestwa nie może być zmuszona do płacenia ceł od zbóż i rzeczy potrzebnych dla prac domowych. Podobnie postanawiamy, to, co zastrzeżone także zostało dawną konstytucją, aby szlachta naszego królestwa nie była zobowiązana do uiszczenia jakichkolwiek naszych ceł od zbóż i rzeczy potrzebnych dla własnej i domowej pracy. Chcemy, aby od ich uiszczenia była ona [szlachta] wolna, to jednak zastrzegając, aby niczyj podstęp i oszustwo nie były w tym względzie tolerowane.

Źródło: *Konstytucja sejmu piotrkowskiego z 1511 r.*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 85–86.

Wyjaśnij, na czym mogłyby polegać wspomniane w ostatnim zdaniu podstęp i oszustwo w odniesieniu do zakresu przywileju.

Przeczytaj fragment artykułów henrykowskich, a następnie wskaż zdania prawdziwe.

“ *Artykuły henrykowskie* ”

1. Iż za żywota naszego my i potomkowie nasi, królowie polscy i ciż, wielkie książęta Litewskie, Ruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Kijowskie, Wołyńskie, Inflanckie i innych państw, nie mamy mianować ani obierać jakiego, składać żadnym sposobem ani kształtem wymyślonym, króla, na państwo sukcesora naszego sadzać, a to dlatego, aby zawdy wiecznymi czasy po zejściu naszym i potomków naszych wolne obieranie zostało wszem stanom koronnym; dla czego tytułu dziedzica używać nie mamy ani potomkowie nasi, królowie polscy.

11. Urzędy koronne obojga narodu w całe zachowane być mają, także i dworskich urzędów mieszać i zatłumiać nie mamy; ale owszem ludziom statecznym, godnym i zasłużonym obojga narodu a nie obcym, gdybykolwiek wakowały, powinni będą dawać. [...]

13. Także obiecujemy, iż wykładów nie przypuszczamy ani wywodów żadnych z prawa obcego, aby daniny przodków naszych prawem dziedzicznym nadanych miały być jako nic poczytane, tylko na których by stało mianowicie, że są nadane prawem feudalnym. [...]

17. Osobliwie to warujemy, iż podatków żadnych ani poborów żadnych w imionych naszych królestwach i rad duchownych, także ceł nowych miast naszych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim i we wszystkich ziemiach naszych do Korony należących składać i postawiać nie mamy, bez zwolenia wszech stanów na sejmie walnym. [...]

21. A jeślibyśmy (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojga narodu od posłuszeństwa i wiary nam powinnej wolne czyniemy i panowania.

Źródło: *Artykuły henrykowskie*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 90–91.

Ograniczały uprawnienia sejmu walnego.

Ustanawiały równouprawnienie ekonomiczne szlachty i mieszczaństwa.

Ustanawiały monarchię elekcyjną w Polsce.

Przywracały w Polsce monarchię patrymonialną.

Zezwały szlachcie na wypowiedzenie posłuszeństwa królowi.

Przeczytaj fragment konstytucji sejmu koronacyjnego z 1576 r. i na jego podstawie wymień dwa warunki, które musiały być spełnione, żeby akt wypowiedzenia przez szlachtę posłuszeństwa był legalny.

“ *Konstytucja sejmu koronacyjnego z 1576 r.*

Artykuł o wypowiedzeniu posłuszeństwa mógłby przyczyną być różnego rozumienia i wykładania, przeto warując w tym godność królewską a interpretacją artykułu tego, którą posłowie koronni w Węgrzech z poruczenia wszech stanów nam podali, teraz za spólnym wszech zezwoleniem utwierdzamy i pewną być znajdujemy. [...] Jeżeli coś tego rodzaju przez jakiś ludzki błąd, jak się przydarza, przydarzyło się jego łaskawości lub wypadło, przez co i prawo i wolność pospolita wydałaby się znieważona. Lecz dopiero wtedy, jeśli, czego oby nie było i co – jak ufamy – nigdy nie nastąpi, łaskawość jego chcąc tego i świadomie, prawa i wolności nasze albo siłą ograniczane, albo przez lekceważenie i niedbalstwo w wątpliwość podawane tak, aby wydawało się, iż ani na napomnienie senatu, ani pozostałych stanów królestwa nic nie da się zaradzić.

Źródło: *Konstytucja sejmu koronacyjnego z 1576 r.*, [w:] *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta*, oprac. S. Rogowski, Wrocław 1977, s. 96–97.

Twoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Dorota Czarny

Przedmiot: Historia

Temat: Szlachta w Rzeczypospolitej

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

zakres podstawowy

XVIII. Państwo polsko-litewskie w czasach ostatnich Jagiellonów.

Uczeń:

2) wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce i ocenia funkcjonowanie demokracji szlacheckiej;

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- określa, czy warto było starać się o przyjęcie do stanu szlacheckiego;
- ocenia wpływ przywilejów na pozycję polityczną szlachty;
- opisuje stan szlachecki, uwzględniając skalę jego zróżnicowania majątkowego.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- wędrujące plakaty,
- dyskusja,
- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych,
- rozmowa kierowana.

Formy zajęć:

- praca indywidualna,
- praca w grupach,
- praca w parach,
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki,
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale,
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda,
- telefony z dostępem do internetu,
- flipcharty, markery.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją

Nauczyciel prosi uczniów, aby zapoznali się z tekstem zawartym w e-materiale (bez filmu edukacyjnego), żeby móc w czasie lekcji uczestniczyć w dyskusji.

Faza wstępna

1. Nauczyciel podaje temat i cele lekcji.
2. Nauczyciel poleca uczniom, aby powiedzieli, co wiedzą na temat grupy społecznej szlachta. Uczniowie starają się podawać jak najwięcej informacji, wybrana osoba zapisuje informacje na tablicy.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel dzieli klasę na trzy lub sześć grup (w zależności od liczebności klasy), każdej z nich przydziela zadanie do wykonania z zasobów e-materiału. Rozdaje każdej grupie arkusz z pytaniami i marker (każda grupa ma inny kolor markera). Prosi o wyznaczenie liderów grup, którzy będą kierowali pracą grupy.

Grupa 1 i 4 – Kto mógł należeć do szlachty?

Grupa 2 i 5 – Przywileje szlacheckie a pozycja polityczna.

Grupa 3 i 6 – Zróżnicowanie majątków szlachty.

2. Prowadzący wyjaśnia, że uczniowie będą pracowali metodą „wędrujących plakatów”, w razie konieczności wyjaśnia, na czym ona polega (grupy przekazują sobie „plakaty” zgodnie ze wskazówkami zegara i dopisują swoje odpowiedzi i informacje, aż „plakat”

- wróci do grupy pierwotnej). Nauczyciel wyznacza czas na realizację zadania. W razie konieczności zadaje uczniom dodatkowe pytania i koordynuje pracę uczniów.
3. Po wyznaczonym czasie nauczyciel prosi liderów poszczególnych grup o prezentację swoich zadań i wywieszenie ich w widocznym miejscu.
 4. Gdy wszystkie grupy skończą swoje prezentacje, nauczyciel prosi, aby uczniowie w parach zastanowili się i przedstawili swoje stanowisko w kwestii: Czy warto było starać się o przyjęcie do stanu szlacheckiego? Uczniowie po krótkiej rozmowie podają odpowiedzi, które zostają zapisane na tablicy.
 5. Praca z multimedium. Nauczyciel odtwarza uczniom film edukacyjny, poleca im, aby wynotowali, jakie prawa i obowiązki miały kobiety w XVI-wiecznej Polsce.
 6. Po obejrzeniu filmu uczniowie przedstawiają swoje odpowiedzi – dyskusja. Nauczyciel prosi wybraną osobę o podsumowanie dyskusji, udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel prosi uczniów o wykonanie ćwiczeń 1, 3 i 4. Po wyznaczonym czasie wybrani lub chętni uczniowie podają swoje odpowiedzi. W razie potrzeby nauczyciel je koryguje.
2. Na koniec nauczyciel ocenia pracę uczniów w grupach.

Praca domowa:

1. Wykonaj pozostałe ćwiczenia.
2. Wyjaśnij znaczenie przysłowia „szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”.

Materiały pomocnicze:

S. Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, tłum. z łac. A. Piskadło, Kraków 1976.

Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych, cz. 2, wybór i opracowanie S. Ochmann, K. Matwijowski, Wrocław 1981.

I. Kaniewska, *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych*, Kraków 1987.

Historia Polski w liczbach, t. 1, *Państwo, społeczeństwo*, GUS, Warszawa 2007.

Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego epoki feudalizmu. Szlachta, opracował S. Rogowski, Wrocław 1977.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Na podstawie filmu uczniowie mogą przygotować prezentację multimedialną lub mapę mentalną dotyczącą szlachty (życia rodzinnego, wychowania, zamieszkania, sposobu ubierania się itp.), uwzględniając różnicowanie szlacheckie. Materiał może być wykorzystany jako baza do lekcji.

